

نسخ خطی شرقی و فهرست کتب خطی در شوروی

عبدالحسین حائری

« ۴ »

کهن‌ترین نسخ موجود در شوروی نسخه‌ایست که در ۲۲۱-م (مطابق سالهای آخر قرن یکم هجری) و بر روی پوست نوشته شده .
این نسخه که کهن‌ترین نسخه خطی جهانست نامه «دیواستیج» دهقان بزرگ ناحیتی در نزدیکی بخارا است به یکی از فرمانروایان خراسان که پس از قتیبه مسلم فرمانروایی داشت. بدست آمدن این نامه ، بر قدر و قیمت مدارک و متون تاریخی اسلامی ما، از قبیل تاریخ طبری افزوده و برخلاف نظر ماسینیون، و کیپ و بسیاری از خاور-شناسان و تاریخ دانان اروپائی، که نوشته‌های مدارک مزبور را بطور کلی صحیح ندانسته‌اند اثبات میکند که پیشتر معلومات تاریخی ما که از مدارک عربی اسلامی بدست آمده مطابق واقع است .

طبری، محتویات این نامه را عیناً در تاریخ خود آورده و سنجش متن نامه با نوشته طبری نشان میدهد طبری تاچه پایه در ثبت مطالب دقت بکار برده است .
این نسخه گرانها در ۱۹۳۶ بدست دوچوبان افتاد، این دوچوبان همانگونه

۱- این کلمه در تاریخ طبری چاپ دخویه بصورت دیواشنی ، و دیواشنج آمده و شاید اصل کلمه دیوان سنج باشد .

که با کوسفندان خویش نزدیک بدانته کوهی واقع در تاجیکستان (همان نقطه‌ای که در گذشته قلعه دیواستیج - دهقان ناحیت - بود) گردش میکردند، ناگاه توده‌ای انبوه از پوست‌های کهنه توجه ایشان را جلب میکند، چوپانان مزبور تمام این پوستها را برداشته و به مراکز تحقیقی و علمی فرستادند و محققان دریافتند که بروی همه این پوستها نامه‌هایی بزبان سغدی و تنها روی یکی از آنها يك نامه بزبان عربی نوشته شده است.

این نامه همین نسخه گرانبها و منحصر بفردست که ما از آن گفتگو داریم.

ازین پس منطقه مزبور مورد توجه آکادیمی علوم شوروی قرار گرفت و هیئت‌هایی از طرف این آکادیمی به آنجا فرستاده شدند. و بتدریج هزاران نامه بزبان سغدی بدست آمد، این نامه‌ها همه در روشن شدن نقاط مبهم تاریخ انتشار اسلام در سرزمین روسیه و کشور گشایی‌های بزرگ مسلمانان تاثیر و اهمیت بسزا دارد.

دیگر از کهن‌ترین نسخه‌های خطی شوروی دو نسخه قرآن کریم است.

یکی از این دو، قرآن نیست که آنرا منسوب به عثمان بن عفان داشته‌اند، اما «چیپونین» خاورشناس شوروی در قرن گذشته، ثابت کرده است که نسخه مزبور متعلق به اواخر قرن یکم هجری است. بنابراین این دو نسخه از قرآن از جمله کهن‌ترین نسخه‌های قرآنند.

در تاشکند نسخه‌هایی وجود دارد که هر يك از نظر تاریخی دارای اهمیت بسیار است و از مدارك پر ارزش برای تحقیقات تاریخی بشمار می‌آید، این نسخ متعلق به قبل از پایان قرن نهم میلادیست و چون فهرست آنها در دانشگاه دمشق موجود است، از تفصیل درباره آنها در این گزارش صرف نظر میشود.

یکی از کهن‌ترین نسخه‌های موجود در باکو: نسخه است از صحاح اللغة جوهری که در نخستین سالهای قرن یازدهم میلادی نوشته شده و نکته بسیار مهم آنست که جوهری خود این نسخه را خوانده و برخی حواشی و توضیحات بر آن افزوده.

در باکو نسخه بسیار کهنی نیز از يك جلد شفای شیخ الرئیس ابوعلی بن سینا موجود است که در سالهای آخر قرن دوازدهم میلادی کتابت شده.

در داغستان نسخه ایست از «تاریخ باب الابواب» (تاریخ دربندت مشهورترین شهرهای قفقاز) که در قرن هشتم میلادی نوشته شده .

در تفلیس نیز نسخ کهنی وجود دارد و تا آنجا که می دانیم قدیم ترین آنها دو نسخه سفرنامه ماکاریوس رئیس اسقفان انطاکیه و شرق با پسرش بولس (پول) است به روسیه و گرجستان و ملداوی .

ماکاریوس و فرزندش، به نواحی مزبور دو سفر رفته و هر یک از سفرنامه های مزبور متعلق به یکی از این دو سفر است .

سفرنامه نخستین مربوط به سالهای ۱۶۵۲ تا ۱۶۵۹ است زیرا نخستین سفر ماکاریوس در ۱۶۵۲ آغاز گردید و تا هفت سال ادامه یافت. وی و فرزندش در این سفر از نواحی مختلف روسیه دیدن کرده و همه حالات و خاطرات آندو در این سفرنامه گردآوری شده .

سفر دوم رئیس اسقفان و پسرش در ۱۶۶۴ آغاز گردید و تا دو سال ادامه یافت پدر و فرزند در این مدت به آذربایجان و حتی بیرون از روسیه نیز رفتند، در ضمن همین سفرها پسر ماکاریوس در گذشت و در تفلیس بخاک سپرده شد.

در این دو سفرنامه معلومات فراوانی درباره روابط فرهنگی روسیه، گرجستان، ملداوی، آذربایجان و دیگر نواحی روسیه گردآوری شده و جزء مهمترین مدارک تاریخی بشمار میروند .

کراچکوفسکی، مقالات بسیار درباره این دو سفرنامه و مطالب گردآوری شده در آنها منتشر کرده و یکی دیگر از استادان هر دو نسخه را با ترجمه روسی آن آماده چاپ و نشر ساخته است .

در کتابخانه انجمن تحقیقات شرقی لنین گراد بخشی به کتب خطی اختصاص دارد و نسخ عربی کهن و پرارزشی در این بخش گردآوری شده و ما در اینجا بمعرفی برخی از نسخ مزبور می پردازیم .

۱- نثرالدر تألیف ابوسعید منصور بن حسن آبی متوفی در ۲۴۱ این نسخه مجموعه‌ایست از امثال و حکم، داستانهای کوتاه و فکاهی عرب و در اواخر قرن ۱۲-م کتابت شده .

۲- غرر البلاغه صابی، که بنام رسائل صابی اشتهار یافته. ابوصحاق صابی (م ۴۴۸م) از منشیان و ریاضی‌دانان بنام بوده و رسائل او نمونه کاملی است از فن انشاء عربی .

این نسخه در اواخر قرن ۱۲ میلادی و بسیار درست و بدون غلط نوشته شده. ۳- مصارع العشاق تألیف ابومحمد جعفر بن احمد بن حسین سراج بغدادی متوفی در ۵۰۱ - ۵۰۰ هـ .

۴ - نسخه‌ایست از مقامات حریری (م ۵۱۶ - ۵۰۰ هـ) که در ۵۱۷ (درست یک سال پس از درگذشت او) نوشته شده .

۵- نسخه‌ای دیگر از مقامات حریری در این کتابخانه هست که در اواخر قرن ۷-ه نوشته شده. این نسخه دارای بیش از ۱۰۰ تصویر است و از این رو بسیار نفیس و بینظیر است، زیرا مدرک بسیار بزرگ و گرانبهائی برای علاقمندان به تحقیق در تاریخ هنر نقاشی عرب و مسلمانان بشمار میرود .

دنباله دارد

سید علی مزارعی

غزل

درمیان مردم چشمی نگاهی دیده‌ام	بیگناهی را در آغوش گناهی دیده‌ام
سینهٔ سیمین اورا دیده‌ام هنگام خواب	وز برای آرزوها تکیه گاهی دیده‌ام
جانمیکیر دزه‌ستی یک نفس در سینه‌ام	این دل سرگشته را هر دم برای دیده‌ام
دوستش پنداشتم جان باختم در راه او	هر چه دیدم در رهش از اشتباهی دیده‌ام
زندگی را در صفای عشق مستی پروری	عمر را در گردش چشم سیاهی دیده‌ام
لذت عشق و پشیمانی بگناه آشتی	
در میان اشک چشم عذرخواهی دیده‌ام	